

Sukupuolen moninaisuus sukupuolen mukaan eriytetyissä tiloissa ja palveluissa

Uimahalli- ja kylpylätekninen yhdistys ry

12.5.2023

Ylitarkastaja Päivi Lehto

Esityksen sisältö

- 1. Sukupuoli ja sukupuolen vahvistaminen***
- 2. Tasa-arvovaltuutettu ja sukupuolivähemmistöt tasa-arvoilaisissa***
- 3. Sukupuolen moninaisuuden huomioiminen palveluiden tarjoamisessa***
- 4. Ennakkokysymykset***

Sukupuoli ja sukupuolen vahvistaminen

12.5.2023

Tasa-arvo-
valtuutettu

Sukupuoli

- *Sukupuolta terminä ei ole määritelty missään laissa, mutta laki väestötietojärjestelmästä ja Väestörekisterikeskuksen varmennepalveluista (väestötietolaki, 661/2009) edellyttää, että jokaisella henkilöllä on määritelty sukupuoli.*
- *Lain 11 §:n mukaan henkilölle on annettava henkilötunnus, ja henkilötunnuksen sisältämä yksilönumero sisältää tiedon sukupuolesta. Väestötietolaissa ei mainita, että sukupuolen on oltava ”mies” tai ”nainen” eikä se sisällä säännöksiä siitä, miten sukupuoli määritellään.*

Sukupuolen moninaisuus

- *Sukupuolen moninaisuuteen kuuluu sukupuolivähemmistöt ja sukupuoliennemmistöt*
- *Transihmiset: sukupuolettomat, transsukupuoliset, transvestiitit ja muunsukupuoliset*
- *Intersukupuolisuudella kuvataan laajaa joukkoa kehollisista variaatioista, joissa kromosomit, sukuelimet, hormonitoiminta tai muut sukupuolitetut kehonpiirteet eivät yksiselitteisesti ole nais- tai miestyypilliset.*
- *Sukupuoliristiriita tarkoittaa, että ihmisen tunne omasta sukupuolesta ei vastaa hänen kehoaan eikä toisten hänessä näkemää sukupuolta.*
- *Sukupuolidysforialla tarkoitetaan sukupuoliristiriidan aiheuttamaa pahan olon tunnetta.*
- *Sukupuoli-identiteetti on henkilön kokemus omasta sukupuolestaan.*
- *Sukupuolen ilmaisu on sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla.*

Sukupuolen vahvistamisen edellytykset

- *Sukupuolen vahvistamisella tarkoitetaan translain mukaan sitä, että transsukupuolinen henkilö saa uuden henkilöturvattuun, joka on vastakkaisen sukupuolen mukainen verrattuna siihen sukupuoleen, johon hänet on aiemmin merkitty.*
- *Translaissa ei mainita käsitteitä ”mies” tai ”nainen”, tai ”transmies” (naisesta mieheksi) tai ”transnainen” (miehestä naiseksi), vaan sen säännöksissä toistuu käsite ”vastakkainen sukupuoli”.*

Translaki ennen ja nyt

- ***Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (563/2002)***
 - ***Lääketieteellinen selvitys***
 - ***Lisääntymiskyvyttömyys***
- ***Laki sukupuolen vahvistamisesta (295/2023) tuli voimaan 3.4.2023 ja aiempi translaki kumottiin.***
- ***Uudella lailla vahvistetaan itsemääräämisoikeuden toteutumista, henkilökohtaista koskemattomuutta, syrjimättömyyttä ja oikeutta yksityiselämään. Lääketieteellinen selvitys tai diagnoosi ja lisääntymiskyvyttömyys eivät ole enää edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle.***

Hakemusprosessista

- **Henkilö voidaan vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen. Edellytyksenä on lisäksi, että henkilö on täysi-ikäinen ja Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.**
- **Henkilön on tehtävä kirjallinen hakemus Digi- ja väestötietovirastolle, joka informoi hakijaa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan on tiedot saatuaan vahvistettava hakemus, kuitenkin aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille.**

Tilastoja ja havaintoja

- *Digi- ja väestötietovirasto on saanut huhtikuun 2023 aikana uuden translain mukaisia hakemuksia 938 kappaletta.*
- *Pääosin hakemukset ovat olleet asiallisia, tehty siinä tarkoituksessa kuin mihin tätä lakia on tarkoitettukin käytettäväksi.*
- *Hakemusmäärän perusteella lakiuudistus vaikuttaa odotetulta.*

- *STM on koonnut sivuilleen kysymyksiä ja vastauksia sukupuolen vahvistamista koskevasta uudesta laista <https://stm.fi/sukupuolen-vahvistaminen>*

Tasa-arvovaltuutettu ja sukupuolivähemmistöt tasa-arvolaisissa

12.5.2023

Mitä tasa-arvovaltuutettu tekee?

- *Tasa-arvovaltuutettu toimii oikeusministeriön hallinnonalalla ollen itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka tärkein tehtävä on valvoa tasa-arvolain noudattamista - tehtävänä on myös edistämistä, tiedottamista ja seuranta.*
- *Tasa-arvovaltuutettu antaa ohjeita ja neuvoja tasa-arvolain soveltamisesta ja voi selvittää syrjäntätilanteita sekä edistää sovintoa.*
- *Tasa-arvovaltuutetun suositukset (K1/2022 vp): Lain tasolla pitäisi linjata, miten sukupuolen moninaisuus otetaan huomioon sukupuolen mukaan eriytyneissä tiloissa ja palveluissa.*

Sukupuolivähemmistöt tasa-arvo-laissa

- *Tasa-arvo-laissa on 1.1.2015 lukien kielletty syrjintä sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella. Säännökset tulivat tasa-arvolakiin erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten syrjintäsuojan täsmentämiseksi ja laajentamiseksi. Taustalla on ajatus sukupuolen moninaisuudesta ja siitä, että jokaisella on oma kokemuksensa sukupuolesta ja tapansa ilmaista sukupuolta, eikä häntä saa syrjiä sen perusteella.*
- *Tasa-arvolain 7 §:ssä on kielletty välittömänä syrjintänä eri asemaan asettaminen sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Välillisellä sukupuoleen perustuvalla syrjinnällä tarkoitetaan eri asemaan asettamista sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun nähden neutraalilta vaikuttavan säännöksen, perusteen tai käytännön nojalla, jos menettelyn vaikutuksesta henkilöt voivat tosiasiallisesti joutua epäedulliseen asemaan sukupuolen perusteella.*

Häirintä ja syrjintä

- *Seksuaalista häirintää ja häirintää sukupuolen perusteella samoin kuin käskyä tai ohjetta harjoittaa sukupuoleen perustuvaa syrjintää on pidettävä tasa-arvolaisissa tarkoitettuna syrjintänä.*
- *Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.*
- *Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä tarkoitetaan henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää ei-toivottua käytöstä, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista ja jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan tämän henkistä tai fyysistä koskemattomuutta ja jolla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.*

Tasa-arvolaki palveluntarjoajan näkökulmasta

- ***Tasa-arvolain 8 e §:n mukaan palvelujen tarjoajan menettelyä on pidettävä tasa-arvolaissa kiellettynä syrjintänä, jos henkilö asetetaan yleisesti saatavilla olevien tavaroiden ja palvelujen tarjonnassa sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella muita epäedullisempaan asemaan.***
- ***Tasa-arvolain 8 e §:n esitöissä on todettu, että tavaroiden ja palvelujen saatavuudessa ja tarjonnassa yksityisyys- ja säädyllyssyyt voivat olla oikeutettu tavoite erilaiselle kohtelulle (perustuen tasa-arvodirektiiviin 2004/113/EY).***
- ***Lain mukaan on sallittua tarjota palvelua yksinomaan tai pääasiallisesti vain toisen sukupuolen edustajille, jos se on perusteltua oikeutetun tavoitteen saavuttamiseksi ja tavoitteeseen pyritään asianmukaisin ja tarpeellisin keinoin.***

Sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisy

- ***Tasa-arvolain 6 c §:n mukaan viranomaisten tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti.***
- ***Velvoite koskee myös julkisia palveluita. Julkisten palvelujen tarjonnassa tulisi ottaa huomioon se, että palvelu on järjestetty myös sukupuolivähemmistöön kuuluvia ajatellen. Esimerkiksi kunnallisissa uimahalleissa ja muissa kunnan tarjoamissa liikuntapalveluissa tulee palvelu järjestää niin, että myös sukupuolivähemmistöön kuuluvat voivat käyttää sitä.***

- *Syrjintää voidaan ennaltaehkäistä pitämällä huolta, että ihmisten erilaisia sukupuoli-identiteettejä ja sukupuolen ilmaisun tapoja kunnioitetaan. Tavoitteellisuus ja suunnitelmallisuus tarkoittavat, että syrjinnän ennaltaehkäisyyn olisi oltava ennakkollista ja järjestelmällistä.*
- *Konkreettiset toimet valitaan velvoitetun tahon omista lähtökohdista, tarpeista ja käytettävissä olevista voimavaroista käsin. Olennaisinta olisi, että toimijoilla on valmius ratkaista mahdollisia ongelmatilanteita.*
- *Syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi olisi hyödyllistä, että lisättäisiin tietoisuutta sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun yksilöllisyydestä, sillä tiedon puute ja siihen liittyvät ennakkoluulot voivat johtaa syrjintään.*

Yksityisyyden suojasta

Sukupuolivähemmistöön kuuluminen on yksityisyyden piiriin kuuluva asia, eikä henkilön tavanomaisesta eroava sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu tule aina esiin.

Sukupuolivähemmistöön kuuluvien yksityisyyttä tulee kunnioittaa, eikä tasa-arvon edistäminen tarkoita sitä, että ryhdyttäisiin selvittämään ihmisten sukupuoli-identiteettejä tai sukupuolen ilmaisuja! Aloitteen kertomisesta pitää tulla henkilöltä itseltään.

Sukupuolivähemmistöjen huomioiminen palveluiden tarjoamisessa

12.5.2023

Tasa-arvo-
valtuutettu

Tasa-arvovaltuutetun kannanotot

- ***Tasa-arvovaltuutettuun otetaan säännöllisesti yhteyttä sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta erilaisissa pukeutumis- ja peseytymistiloissa (erityisesti kuntosalit ja uimahallit/kylpylät).***
- ***Tasa-arvolaissa ei kuitenkaan ole eritelty yksityisyyteen ja säädyllisyyteen liittyviä syitä erilaisen kohtelun oikeuttamisperusteena, joten tilanteita on täytynyt arvioida tapauskohtaisesti.***

Tasa-arvovaltuutettu on lausunnoissaan muun muassa todennut, että koska transihmisen keholliset ja ulkonäölliset sukupuolipiirteet tai sukupuolen ilmaisu voivat poiketa keskimääräisestä, tarvitaan tapauskohtaista harkintaa parhaan ja syrjimättömän toimintatavan löytämiseksi. Juridinen sukupuoli ei ole sinänsä ainoa asian arvioinnissa ratkaiseva tekijä. Toisaalta on selvää, että transnainen on nainen ja transmies on mies.

Tasa-arvovaltuutetulla ei siis ole yleistä, kaikkiin tilanteisiin sopivaa ohjetta esimerkiksi siitä, mitä wc-, puku- ja peseytymistilaa sukupuolivähemmistöön kuuluva ihminen kulloisessakin tilanteessa käyttää ja milloin sukupuolitettuun tilaan pääsyn epääminen on tasa-arvolaisissa kiellettyä syrjintää sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun vuoksi.

Lausunnoissa annettuja suosituksia

- Tasa-arvovaltuutettu on suositellut yhtenä keinona sukupuolen moninaisuuden huomioon ottamiseksi ja syrjinnän ennalta ehkäisemiseksi sitä, että naisille ja miehille sukupuolitettujen tilojen lisäksi olisi käytettävissä sukupuolineutraaleja tiloja.***
- Joissakin tilanteissa on voitu sopia uima-asuun kiinnitettävästä käyttöoikeusmerkistä, jolla voi osoittaa olevansa oikeutettu uima-asun käyttöön myös pesu- ja saunatiloissa.***
- Joskus sukupuolivähemmistöön kuuluvalla ihmisellä voi kuitenkin olla tarve tavallista suurempaan yksityisyyteen tai sukupuolittamattomiin tiloihin pysyvästi tai väliaikaisesti. Siksi olisi tärkeää, että käytettävissä olisi myös heidän tarpeensa huomioon ottavia ja yksityisyyttä tarjoavia pesu- ja pukeutumistiloja.***

Ennakkokysymykset

12.5.2023

Ennakkokysymyksiä

Kohteessa on miesten ja naisten pukuhuone. Kumpaan pukuhuoneeseen asiakas ohjataan, jos hän ei itse tiedä kumpia tiloja käyttäisi?

Sukupuolivähemmistöön kuuluvan henkilön voi olla vaikeaa käyttää pukeutumis- ja peseytymistiloja esimerkiksi siksi, että hänen kehonsa tai ulkonäkönsä poikkeaa totutusta. Asiakkaalle voi olla epäselvää, onko hänen sallittua käyttää pukeutumis- ja peseytymistiloja tai mitä tiloja hänen tulisi käyttää. Tältä osin tiedottaminen on tärkeää, jotta kaikki tietävät mitä ratkaisuja tiloissa on tarjolla ja onko esimerkiksi sallittua käyttää uimahallien pukuhuoneiden erillisiä pukeutumis/wc-koppeja, vaikka ei ole liikuntaestettä. Mikäli tarjolla on esimerkiksi esteetön pukeutumistila, on tärkeää viestiä, että se on tarkoitettu myös sukupuolivähemmistöjen käyttöön.

Henkilökunnan voi olla hankalaa hahmottaa, minkälaiset ratkaisut voivat hyödyttää sukupuolivähemmistöön kuuluvia asiakkaita. Tällöin on hyvä pyytää apua asiantuntijoilta (mm. Trasek ry tai Seta ry:n Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus), jotka voivat auttaa kartoittamaan olemassa olevien tilojen mahdollisuuksia.

Ennakkokysymyksiä

Voidaanko henkilöltä tiedustella sukupuolista suuntautumista?

Sukupuolivähemmistöön kuuluminen on yksityisyyden piiriin kuuluva asia, eikä henkilön sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu tule aina esiin palveluita käytettäessä. Sukupuolivähemmistöön kuuluvien yksityisyyttä tulee kunnioittaa, eikä tasa-arvon edistäminen tarkoita sitä, että ryhdyttäisiin selvittämään ihmisten sukupuoli-identiteettejä tai sukupuolen ilmaisua. Aloitteen kertomisesta pitää tulla henkilöltä itseltään.

Mitä jos yksityisyyden suojaa tarjoavia tiloja ei ole tarjolla, miten tulisi toimia?

Olemassa olevia tiloja kannattaa hyödyntää mahdollisuuksien mukaan. Onko tiloissa mahdollisuuksia tarjota yksityisyyttä esim. sermien tai suihkuverhojen avulla tai onko mahdollista tehdä jostakin olemassa olevasta tilasta sukupuolineutraali? Vaikka kokonaista sukupuolineutraalia pukuhuonetta olisi mahdoton järjestää, jo pelkkä sukupuolittamaton WC voi tarjota yksityisyyttä esim. vaatteiden vaihtoon. Tarkoituksena ei ole pyrkiä poistamaan miesten ja naisten tiloja, vaan lisätä mahdollisuuksien mukaan tiloja, jotka sopivat kaikille uimahallin käyttäjille.

Ennakkokysymyksiä

Miten toimia asiakkaiden kanssa jotka esiintyvät ulkonäöllisesti fyysisen sukupuolensa kanssa linjassa, mutta juridinen sukupuoli on toinen, ja näin haluaa käyttää k.o sukupuolen pukutiloja?

Asiakasta saatetaan neuvoa toimimaan juridisen sukupuolen perusteella – juridinen sukupuoli ei kuitenkaan kerro mitään henkilön anatomiasta, ulkonäöstä tai identiteetistä. Jos henkilöllä on keskimääräisestä poikkeava anatomia esim. intiimialueilla, häntä voisivat auttaa sermit, verhot ja suihkuverhot sekä mahdollisuus käyttöoikeusmerkin käyttämiseen uimahallissa.

Muut asiakkaat kommentoivat henkilöön liittyviä, muun muassa hänen fyysisiä asioitaan, miten henkilökunnan tulisi suhtautua asiaan?

Tasa-arvolaki kieltää seksuaalisen häirinnän sekä häirinnän sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella. On ehdottoman tärkeää, että henkilökunta puuttuu asiattomaan kohteluun. Käyttöoikeusmerkkejä koskevia tiedotteita on hyvä olla näkyvillä, jotta muut asiakkaat eivät kommentoisi esim. uimapukua suihkussa tai saunassa.

Ennakkokysymyksiä

Voidaanko virallista sukupuolta mitenkään tai millään todistuksella tarkastaa väärinkäytön ehkäisemiseksi, vai onko tämä lain vastaista?

Tietosuojalain (1050/2018) 29 § säätelee henkilötunnuksen käsittelyä. Pykälän mukaan henkilötunnusta saa käsitellä rekisteröidyn suostumuksella tai, jos käsittelystä säädetään laissa. Lisäksi henkilötunnusta saa käsitellä, jos rekisteröidyn yksiselitteinen yksilöiminen on tärkeää:

- 1) laissa säädetyn tehtävän suorittamiseksi;
- 2) rekisteröidyn tai rekisterinpitäjän oikeuksien ja velvollisuuksien toteuttamiseksi; tai
- 3) historiallista tai tieteellistä tutkimusta taikka tilastointia varten.

Tietoturvalain soveltaminen kuuluu tietosuojavaltuutetun toimivaltaan.

Ennakkokysymyksiä

Voidaanko transhenkilöitä ohjata käyttämään vain yhtä kaupungin uimahalleista, jossa on soveltuvat yksityisyyden mahdollistavat puku- ja pesutilat?

Tasa-arvolaki kieltää eriarvoisen kohtelun sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuoli-ilmaisun perusteella. Laki ei toteudu silloin, jos kaikilla kuntalaisilla ei ole yhtäläiset mahdollisuudet käyttää valitsemaansa uimahallia.

Olisi varmasti hyvä, että asiasta tiedotetaan yhteisesti ja kaikissa halleissa toimittaisiin mahdollisimman samansuuntaisesti – olisiko mahdollista tehdä asiasta jotain tiedotetta, mitä voisi jakaa?

Suomen Uimaopetus ja hengenpelastusliitto ry:n nettisivuilta löytyy Ave Valojään ja Kajo Raunin kirjoittama opas liikuntapalveluiden henkilöstölle:

https://www.suh.fi/oppaat_ja_vinkit/sukupuolivahemmistot_liikuntapalveluissa

Ennakkokysymyksiä

Tällä hetkellä ohjaamme virallisen sukupuolen mukaiseen tilaan ja halutessaan voi käyttää esteetöntä pukeutumistilaa, käyttöoikeusrannekeilla uima-asua. Voidaanko näin toimia myös jatkossa?

Tilanteita joudutaan usein arvioimaan tapaus- ja myös tilakohtaisesti, jotta löydetään paras ja syrjimättömin toimintatapa. Yhtenä keinona sukupuolen moninaisuuden huomioon ottamista ja syrjinnän ennalta ehkäisemistä, voi toimia ratkaisu, jossa naisille ja miehille sukupuolitettujen tilojen lisäksi olisi käytettävissä sukupuolineutraaleja tiloja. Joissakin tilanteissa on myös voitu sopia uima-asuun kiinnitettävästä käyttöoikeusmerkistä, jolla voi osoittaa olevansa oikeutettu uima-asun käyttöön myös pesu- ja saunatiloissa.

Miten sukupuolivähemmistöt tulisi huomioida uuden uimahallin suunnittelussa?

Uuden uimahallin suunnittelussa painottuvat monet asiat. Tarkoituksenmukaisinta on suunnitella esteettömät tilat, jotka palvelisivat parhaiten erilaisia käyttäjiä, kuten sukupuolivähemmistöön kuuluvia.

Kiitos!

paivi.lehto@oikeus.fi

tasa-arvo.fi